

Utbildning i lokala och globala perspektiv

–Valet av gymnasieskola i familjer med migrationsbakgrund

Föreliggande artikel tar utgångspunkt i familjer med utländsk bakgrund och deras strategier på den svenska skolmarknaden i Stockholm. Baserat på intervjuer med elever i årskurs nio och deras föräldrar framhålls att familjers olika migrationsbiografier är med och formar ungdomars syn på utbildning och mer specifikt valet av gymnasieskola. Utbildning betraktas som en symbolisk gåva mellan generationer associerad till känslor av stolthet, uppoffring och skuld. Dessutom uppmärksammas elevers olika möjligheter att ”ta plats” i olika skolmiljöer samt hur detta skapar symboliska gränser och barriärer i Stockholms skolgeografi. Exemplet med gymnasievalet i södra Stockholm diskuteras avslutningsvis i relation till kulturgeografi i vidare bemärkelse. Studien om skolval berör i det här fallet både frågor om platsers betydelse för olika individers framtidsutsikter, likväl som vidare frågor om migration, segregation och lokala och globala relationer.

Inledning:

Skolreformer, skolval och elevers olika ambitioner

I ett klassrum i Botkyrka kommun förbereder sig en skolklass i årskurs 9 för att åka till gymnasiemässan i Älvsjö. I den här klassen har 24 av 26 elever utländsk bakgrund. Det vill säga att eleverna själva el-

ler deras föräldrar är födda i ett annat land än Sverige. Läraren ritar på tavlan och berättar om viktiga datum i samband med valet till gymnasiet och påminner samtidigt om möjligheten till individuella samtal med skolans studievägledare. Stämningen i klassrummet är uppspelt. Några elever fokuserar på vilka andra skolor som kommer vara på mässan medan andra ställer praktiska frågor om utflykten.

Väl i mässhallen slås vi som besökare av utbudet av skolor och program. Det delas ut godis, pennor och informationsblad om de olika skolorna och eleverna ges möjlighet att gå runt och titta och ställa frågor. Några av de mer spektakulära inslagen är de stora fordon som är inkörda i mässhallen som eleverna kan provsitta, sminklektioner som ges live och en akrobatisk cirkusuppvisning. Ljudnivån är hög och de tre timmarna eleverna spenderar i mässhallen innebär stora mängder syn- och ljudintryck. Det som slår mig när klassen tillsammans lämnar mässan är att nästan alla elever har samma uppsättning presentpåsar i handen. Av de mer än hundra skolor som fanns representerade i mässlokalen var det mindre än en handfull skolor som lockat elevernas intresse. Dessa skolor var alla lokaliserade i södra Stockholm såsom Tumba gymnasium, Tullinge gymnasium och Huddingegymnasiet.

I början av 1990-talet genomfördes omfattande reformer av det svenska skolsys-

Bild 1. Högstadiel elever på gymnasie-mässan i Älvsjö.

temet. Från att ha haft ett centraliserat utbildningssystem blev kommunerna ansvariga för utbildning och föräldrar och elever kunde välja mellan olika skolor (Wiborg 2015). Det blev också lagligt för privata aktörer att öppna och driva skolor, som finansierades av offentliga medel via den så kallade "skolpengen". Syftet med reformerna var att skapa en mer mångfacetterad och individualiserad skola och att sociala skillnader mellan skolor skulle minska (Forsberg och Palme 2019). Skolvalet innebar till exempel att elever från socioekonomiskt utsatta områden fick större möjligheter att välja en skola utanför det egna bostadsområdet. Forskning visar emellertid tämligen entydigt att införande av skolval snarast förstärkt skillnaden i social sammansättning mellan olika skolor (se till exempel Andersson, Hennerdal, och Malmberg 2019). För närvarande pågår därför en aktiv politisk diskussion om hur skolsystemet kan anpassas för att göra valsystemet mer jämlikt (SOU 2020).

För att förstå utfallet av skolreformererna är det av vikt att undersöka hur olika elevgrupper använder sig av utbildningssystemet. Tidigare studier visar att

familjer med utländsk bakgrund har högre utbildningsambitioner än majoritetsbefolkningen (Rudolphi och Salikutluk 2020). Ambitiösa utbildningsaspirationer kan ha många olika förklaringar. Föreliggande text bygger på ett mer omfattande forskningsprojekt om skolmarknader och boendesegregation.¹ Jag kommer här ägna särskild uppmärksamhet åt familjers migrationsbiografier samt elevers olika möjligheter att "ta plats" i olika skolmiljöer. Analysen bygger på intervjuer med elever i årskurs 9 som går i samma högstadieskola i Botkyrka kommun och deras föräldrar. Flertalet av föräldrarna som är med i intervjustudien tillfrågades i samband med ett föräldramöte på skolan och kan på så sätt redan i urvalet sägas representera en grupp engagerade föräldrar.

Utbildning som gåva

Tidigare forskning har visat att föräldrars utbildningsbakgrund är av stor betydelse för att förstå barn och ungdomars studieresultat och val av utbildningsinstitutioner och inriktningar. Denna studie går på djupet av dessa frågor för att förstå hur utbildningsambitioner överförs mellan barn och föräldrar, eller diskuteras och motsätts inom familjen.

Vad är det då som skapar ett socialt kitt i familjen? Den här artikeln kommer särskilt att fokusera på att allianser i familjer bygger på ett symboliskt gåvosystem (Mauss 2002). Att ge gåvor är något som kan förstås som en ovillkorlig gest men en gåva förpliktigar också. Ett vardagligt exempel på detta är om vi blir bjudna på middag hos grannarna, då finns det en outtalad förväntan att bjuda tillbaka. Alternativt

att de som är bjudna på middagen har med sig dryck eller blommor som på något sätt kompenserar för måltiden. Gåvor kan vara av de vardagliga slag som i exemplet med middagen där själva återgåldandet av gåvan kan ske direkt eller inom några veckor. När de gäller större symboliska gåvor som olika omsorger för barnens utbildning är tidsperspektivet för när gåvan förväntas återgåldas mycket längre.

Tanken om symboliska gåvor rimmar väl med hur de intervjuade beskriver att utbildning är ett sätt att ”ge tillbaka” till sina föräldrar och även som en investering för framtida generationer i familjen. Detta resonemang passar rimligtvis in på alla familjer oavsett nationalitet. Det som är gemensamt för intervjuerna är dock att föräldrarnas insatser för att ge barnen en framtid är mycket stora. Föräldrarnas migrationshistoria återger en bild av föräldrarna som beslutsamma, hårt arbetande och självupppoffrande. Ofta beskrivet i ordalag som ”mina föräldrar offrade allt för att jag skulle få en framtid”. Dessa karaktärsdrag är något som blir en del av familjens historia och uppmuntrar till val som är förknippade med dessa egenskaper. De intervjuade ungdomarna betonade att de ville ”gå den hårda vägen” och ”stå på egna ben”, något som ansågs vara en gemensam familjekaraktäristik och ett familjeideal att föra vidare.

Mammorna Aya och Chan: Migrationsbiografier och utbildning

I detta avsnitt möter vi de två mödrarna Aya och Chan. Deras socio-ekonomiska bakgrund och berättelser om vägen till Sverige skiljer sig åt, men ger inblick i hur

utbildningsambitioner överförs och om-sätts mellan generationer. Familjernas flytt från ett land till ett annat med allt vad det inbegriper, det vill säga migrationsbiografier, har påverkat Ayas och Chans möjligheter till utbildning och arbete men också de förväntningar och förhoppningar de har rörande sina barns utbildning.

Både Aya och Chan beskriver sina egna utbildningsval i nära relation till sina fäder. Ayas pappa kom till Sverige via Tyskland från i sydvästra Asien på 70-talet. Vid den här tiden hade Sverige en stor arbetskraftsinvandring och Ayas pappa lärde snabbt känna de svenska systemen. Han blev därigenom en viktig länk mellan sitt hemland och Sverige för andra migranter. Aya beskriver lägenheten där hon växte upp som en viktig samlingspunkt för migranter vilket gav hennes pappa en upphöjd social position i det lokala samhället. När Ayas pappa lämnade sitt hemland för att få en ekonomisk försörjning till familjen gav han samtidigt upp sina egna drömmar att studera till läkare. Aya beskriver att detta var en stor sorg för pappan och familjen, och att han alltid framhöll betydelsen av att studera.

Chan som är född och uppvuxen i Sydostasien framhåller också hon att hennes pappa ofta pratade med henne och hennes bror om vikten av att utbilda sig. För att barnen skulle kunna läsa vidare vid ett universitet i huvudstaden sålde pappan den mark han ägde. Chan betonar att fadern gjorde stora uppoffringar för att barnen skulle få en bra utbildning. När Chan hade studerat klart och tagit en examen inom turismnäring arbetade hon i en uppsatt position på ett företag inom turistnäringen och levde en urban livsstil. När hon var ledig

åkte hon på längre resor med sina vänner, och det var på en av dessa resor till Sverige hon träffade sin blivande man och flyttade till Sverige.

I mångt och mycket banade Chans utbildning och klassresa i Sydostasien väg för flytten till Sverige. Väl i Sverige visade det sig dock svårt att omsätta den utbildning och arbetslivserfarenheter hon tillförskaffat sig i landet där hon växt upp. Hon hade planer på att validera sin utbildning eller läsa högskolekurser inriktade mot svensk turism men när första barnet kom fanns varken tid eller ekonomiska möjligheter att gör det. Hon fick arbete som lokalvårdare och har inte vågat ge upp en stabil inkomst för att följa sin dröm.

I Chans migrationsbiografi är sorgen och skulden att ha svikit föräldrarna mest framträdande. De stöttade inte hennes flytt till Sverige, utan uttrycker en besvikelse att hon inte ”gjorde något av den utbildning hon fått”. Genom att hon gick emot föräldrarnas vilja och flyttade till Sverige upplever hon sig ensam och utan socialt skyddsnät. Hon lever sedan några år tillbaka som ensamstående och känner en stor oro för att hon inte kan ge sina barn det stöd och de resurser som hon upplever sig ha fått av sina föräldrar. Chan delar på så sätt sina föräldrars syn på vikten av utbildning men är frustrerad över att hennes kontakter med utbildning och arbetsliv fortfarande främst är kopplade till tiden i Sydostasien.

I kontrast till Chen har Aya släkt och familj som bor nära henne. Trots att hennes pappa pratade mycket om vikten av utbildning förväntades det inte att Aya som kvinna skulle studera vidare vid universitetet. Aya tog starkt intryck av sina studiekamrater på uppväxtorten i södra

Stockholm och var själv fast besluten om att hon ville studera. När föräldrarna planerade giftermål för henne och en släkting började en förhandling där Aya gick med på att gifta sig om hon fick fortsätta utbilda sig efter gymnasiet. Aya är upp vuxen i Sverige medan hennes man kom till Sverige som 18-åring efter att vuxit upp i en mindre by på landsbygden i sydvästra Asien. Det visade sig att tiden som nygift skulle bli mycket svår då kulturskillnaderna mellan Aya och hennes man var stora. Ayas föräldrar kände sig medskyldiga till det dåliga äktenskapet och kompenenserade med att stötta Aya i hennes vilja att studera och arbeta, bland annat genom att de hämtade och lämnade barn på förskolan och lagade mat. Vidare uttryckte de också på olika sätt sitt stöd till Aya i fråga om hennes val att satsa på utbildning och arbete parallellt med familjelivet.

Aya och Chans historier beskriver två olika migrationsbiografier där utbildning spelar en central roll, men på olika sätt. Aya förde vidare sin pappas dröm om utbildning, även om hon inledningsvis inte upplevde sin pappas stöd. Chan läste vid universitetet, men kunde inte använda utbildningen i Sverige. Båda historierna visar på betydelsen av socialt stöd från familjen för att kunna satsa på utbildning och arbete, kanske särskilt som kvinna. Aya beskriver sin egen livshistoria som att hon har ”lyckats mot alla odds”. Denna beskrivning är något som hon använder för att stötta sina barn men som också skapar förväntningar. Hon säger till dem att ”ni ska gå långt och ha fantastiska karriärer”. Chan å sin sida uttrycker en oro för hur hon ska kunna hjälpa sina barn genom gymnasiet och till högre utbildning. Pre-

cis som sina föräldrar värdesätter hon utbildning, men kan inte se hur hon – i likhet med sin pappa – ska mobilisera resurser som barnen kan dra nytta av.

Sonen Abdel och dottern Jasmine:

att välja den närmsta skolan

Både Aya och Chan är engagerade i sina barns gymnasieval. Aya vill att hennes son Abdel som går i nian ska välja den skola som ligger i bostadsområdet där de bor. Hon menar att sonen har ett ansvar att visa andra i och utanför bostadsområdet att det går att lyckas också i socio-ekonomiskt utsatta områden. Aya framhåller att hon och hennes familj har en social position där det är möjligt att göra ett aktivt ställningstagande och bli en förebild för andra.

Chan önskar att hennes dotter ska välja ett gymnasium ”inne i stan”. Hon tror att det skulle vara av betydelse för att utveckla dotterns språk och bidra till ett bredare socialt nätverk som hon skulle kunna ha användning av i framtiden. Andra mammor i intervjuerna pratar också om att de är rädda att deras döttrar ska fastna i en viss mentalitet som de förknippar med förorten och att miljöombytet i sig därför är viktigt. Chans dotter Jasmine har dock valt den skola som ligger i bostadsområdet där hon bor. Hon är ledsen för att ha gjort sin mamma besviken och menar att ”man vill att föräldrarna ska vara stolta över den skola man valt”. Jasmine är rädd att hon inte skulle passa in i en innerstadsskola då hon är född och uppvuxen i ”förorten”. Hon ser valet av den närmsta skolan som ett lättare val, men tror samtidigt att hennes val är sämre för hennes framtid:

”Här hamnar alla i samma skolor. Det är kul för man känner alla, men det är inte bra för ens karriär eftersom man får en bättre utbildning i stan”. Andra elever, som Ayas son Abdel, framhåller snarare den närmsta skolans positiva egenskaper, som exempelvis erfarenheter från släktingar och andra i bekantskapskretsen som gått på den närmsta skolan. Flera av dessa förebilder arbetar idag som advokater eller läkare berättar Abdel.

Abdel och Jasmine resonerar kring valet av den närmsta gymnasieskolan på olika sätt. Abdel väljer den närmsta skolan utifrån ett närmast aktivistiskt perspektiv där han lik sin mamma vill visa att det går att lyckas också i förorten: ”det handlar mer om dig som person än om platsen”. Jasmine gör ett annat val än vad hennes mamma hade hoppats på och hon uttrycker en oro för att hennes val ska få negativa konsekvenser för hennes framtid.

Skolval:

lokala och globala processer

I denna text har uppmärksamheten riktats mot skolvalet i södra Stockholm och familjer med utländsk bakgrund i synnerhet. Analyserna visar hur valet av skola måste förstås i relation till elevers familjehistoria. Bland intervjuerna framträder migrationsbiografierna som centralt för att förstå hur ambitioner om utbildning överförs från en generation till en annan men också hur de diskuteras inom familjer och ibland motsätts. Föräldrarnas resa till Sverige och deras möjligheter att omsätta eller tillförskaffa tillgångar såsom utbildning och arbete (Bourdieu 1990) påverkar familjers utbildningsambitioner. Likväl berättar migra-

tionshistorien något om olika egenskaper hos familjemedlemmarna, en styrka och kämpaglöd som skapar förväntningar på barnen. De måste visa sig värdiga de uppoffringar föräldrarna gjort och visa att de besitter personlighetsdrag som framhålls som karaktäristiska och viktiga i familjen. Detta kan både bidra till höga ambitioner och en känsla av att vara kapabel, som i fallet med Aya, men det kan också förpliktiga och skapa känslor av skuld (Mauss 2002).

I intervjumaterialet går det också att se hur valet av den närmsta gymnasieskolan i ett socio-ekonomiskt utsatt område kan betyda olika saker för elever. Det kan som i exemplet med Abdal innebära en medveten handling där eleven är stolt över sin bostadsort och vill visa att det går att lyckas. I likhet med Jasmine framhåller emellertid de flesta elever som valt den lokala skolan att det är en bekant skolmiljö vilket till viss del handlar om att välja samma skola som sina vänner. I intervjuerna framträder också en annan bild där eleverna upplever att det finns skolor där de passar in och andra skolor där de inte skulle komma till sin rätt, varken socialt eller studiemässigt. Elever och föräldrars förhållningssätt till olika skolor kan sannolikt delvis förklaras av en rädsla för det okända, det vill säga att elever och föräldrar inte är bekanta med dessa skolor. Men, en huvudpoäng i analysen här är dock att dessa subjektiva känslor av att vara bekväm i vissa skolmiljöer men inte andra, både är ett uttryck för och samtidigt något som förstärker övergripande rådande samhällsstrukturer vad gäller etnicitet, socio-ekonomisk bakgrund och boendesegregation (Bunar och Sernhede 2013; Bunar och Ambrose 2016). Tidigare forskning visar också att denna

typ av kroppsliga upplevelser och känslor haft en central roll genom historien för att befästa rådande maktrelationer (Skeggs 1997; Douglas 2005). Jag vill därför i denna artikel lyfta fram dels problemet med uppdelningen av bra och dåliga skolor i relation till elevers självförtroende, dels uppmärksamma att kroppsliga upplevelser av att vara bekväm eller obekvämt i olika skolmiljöer inte ska reduceras till individens subjektiva upplevelser utan snarare förstås som symboliska gränser och barriärer i skolmarknadens geografi.

Avslutande reflektion: utbildning i geografiundervisningen

I svensk kontext har geografiska studier av utbildning bidragit med kunskaper om den lokala kontextens betydelse för ungdomars utsikter till utbildning. Likaså har skillnader mellan regioner och bostadsområden undersökts i fråga om elevers olika tillgång till utbildning. Skolans roll som motor och socialt kitt i mindre samhällen har också studerats. Inom forskningsfältet ryms också studier om internationalisering av högre utbildning som ofta fokuserar på hur människor med migrationsbakgrund försöker omsätta betyg och examen från en nationell kontext till en annan eller använder utlandsstudier som ett sätt att på sikt stärka sin position på den inhemska arbetsmarknaden. Dessa exempel på forskningsområden använder utbildning som ett raster för att synliggöra kärnfrågor inom geografin såsom betydelsen av lokal kontext, platsomvandling, migration, lokala och globala relationer och geografisk variation och ojämlikhet.

Elever i grundskolan och på gymna-

siet är väl bekanta med skola och utbildning vilket kan vara en god förutsättning för temat i geografiundervisningen. En möjlig ingång för lärare i undervisningen skulle kunna vara att använda Unescos utbildningskartor (<http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>) vilka visar migrationsflöden av internationella studenter. I relation till kartorna kan följande frågor diskuteras: Vilka länders utbildning är globalt eftersträvansvärda, och varför? Hur ser flödena ut av studenter mellan olika kontinenter och länder? Hur kan sådana flöden av studenter kopplas till olika samhälls-ekonomier? Frågor av det här slaget kan vara ett första steg att tänka kring utbildning som en central samhällsfunktion för självutveckling och social mobilitet men som också bidrar till social och geografisk ojämlikhet på lokal såväl som global nivå.

Fotnot

1 Intervjuerna och analyserna i artikeln har genomförts och finansierats inom ramen för det av Vetenskapsrådet finansierade forskningsprojektet *Gymnasiemarknaden i svenskgläsa områden. Valet av gymnasieutbildning bland familjer och elever med migrationsbakgrund i etniskt heterogena och socioekonomiskt tillbakasatta bostadsområden*.

Referenser

Andersson, Eva, Pontus Hennerdal, och Bo Malmberg. (2019). "The re-emergence of educational inequality during a period of reforms: A study of Swedish school leavers 1991–2012". *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, november. <https://doi.org/10.1177/2399808319886594>.

- Bourdieu, Pierre. (1990). *The Logic of Practice*. Reprinted. Cambridge: Polity Press.
- Bunar, Nihad, och Anna Ambrose. 2016. "Schools, choice and reputation: Local school markets and the distribution of symbolic capital in segregated cities". *Research in Comparative and International Education* 11 (1): 34–51. <https://doi.org/10.1177/1745499916631064>.
- Bunar, Nihad, och Ove Sernhede. (2013). *Skolan och ojämlikhetens urbana geografi: om skolan, staden och valfriheten*. Göteborg: Daidalos.
- Douglas, Mary. (2005). *Purity and danger: an analysis of concept of pollution and taboo*. Routledge classics. London; New York: Routledge.
- Forsberg, Håkan, och Mikael Palme. (2019). "Public schools' market strategies". I *Neoliberalism and market forces in education: lessons from Sweden*, redigerad av Magnus Dahlstedt och Andreas Fejes, 15–32. London: Routledge.
- Mauss, Marcel. (2002). *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. Routledge Classics. London: Routledge.
- Rudolphi, Frida, och Zerrin Salikutluk. (2020). "Aiming high no matter what? Educational aspirations of ethnic minority and ethnic majority youth in England, Germany, the Netherlands and Sweden". SocArXiv. <https://doi.org/10.31235/osf.io/w2fds>.
- Skeggs, Beverley. (1997). *Formations of class and gender: becoming respectable*. Theory, culture & society. London; Thousand Oaks, Calif: SAGE.
- SOU 2020:28. u.å. *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*. SOU 2020:28.
- Wiborg, Susanne. (2015). "Privatizing education: Free school policy in Sweden and England". *Comparative Education Review* 59 (3): 473–97. <https://doi.org/10.1086/681928>.

Sara Forsberg

E-post: sara.forsberg@humangeo.su.se